

АДУЗ

БУ НӨМРЭДЭ:

ЛЕНИН АЛ ШЭФЭГЛИ
МҮНЭШИМИЗДИР ●

МҮӨЛЛИМ ● БУЛДУР ГАЗЫГ ◆
БЕНАЈЭЛЭР ●

НОМСОМОЛУМ
МУСА ЧЭЛИЛЭ
ЈОЛЛАР
Ше'рлэр

Андреј Чумакын һәјаты вә өлүмү ◆

РАБАТЛЫГ БИЛМЭЈЭН
СӨНЭТРАР ●

Азәрбајчан
Јазычылары
Иттифагы
вә
Азәрбајчан
ЛККИ МК-нын
әдәби-бәди
вә
ичтимаи-сијаси
ајлыг
журналы

БИР АББАСХАН ЖАШАЙРДЫ

Көндүмдө бир мейрибан,
Мезел инсан жашайрды,—
Доксан жашыл бир Аббасхан жашайрды!
Жалан надир, ийиле нерес
О, билмазди!
Уз-жөзүнүн табассуму эңилмазди.
Ушага да салам верер,
Ушага да кичиларди.
Бир Аббасхан таныйрдым,
Һарда бир тој чалынасды,—
О, тойбашы сечилерди.
Оңадыгыча кумрайтлашар, жорулмазды,
Аббасхансыз бир тойхана гурулмазды.
Әсасындан барк тутса да али онун,
Тој оlanda дүзэлерди,
Дикеларди бели онун.
Достун, жарын галб сасини,
Маһаббатли, садагатли нафасини
Дујумшам мән о тойларда.
Гуадаларын һавасыни
Дујумшам мән о тойларда.
Евланмали огулу олан аналарын
Көзү галар
Марал көзү көзэллери мезларинда...
Бир табассум көрүндарди
Гыз баянчан чаваларын үзлериңда.
Маһаббати чошуб-дашан,
Көз-гаш ила гонумлашан
Аталарын, аналарын, бачыларын
Арзууну охумушан бахшыңдан!
Биз нишаны оғланлары таныярдыг
Гайнанасы тохууду
Көйнәжини нахшыңдан!...
...Иллар көлиб өтүшса да,
Кизили, халавт бахдыгымыз
Бөрбазикли көрдилерин
Гу түүндүн даһырпанымыш
Готазлары, нахышлары жадымдадыр...
Көнүл алаң, икөнүл верен чаванларын
О утанчаг бахышлары жадымдадыр...
Гызлар варады о тойларда:
Гара, узун сачылыбы.
Жангалары халылылары жадымдадыр.
Көндүмдө бир Аббасхан жашайрды,
Жаллылары жадымдадыр...

Тофиг
МАНМУД

ТӘБИӘТ

ДЭРЭ БОЈУНЧА

Мешәја кетмән истәјимни билән Аббас бөләдчи-
лик етмәји бојунча көтүрдү. Һатта гуруланиб «бу
жерлери беш бармагың кини таныйрдам»,—деди. Са-
һар тәздән Балакандан Загатаҗа мөдән јолда ма-
шһандан дүшүндә өнүмүздә синәси мешәли һүндүр
даг силсиләси ачылды. Мешәја кирәндә Аббас чи-
ниндәни түфәнки әлиһа алды.—әлтијат иһиндән ја-
рашыгыдыр,—деја гәбәга дүшү. Јол јохуш иди.
Һәр тәрофиниң сых ағачыг олуғундан, башымың
устүндә турмада бугаглар гучағлашығынча бу јер јашыл
тунели хатырладырды.
— Мешә хошуна кәлириңи?—Аббас хәбәр алды.
— Бәли. Анчаг гејри-әди һеч на јохуду.
— Буһлар гејри-әди дејил? Бела сых мешә һар-
да вар?
— Һәр јанда.
— Тәләссә, сәнә елә гејри-әди јерлар мөстәрә-
рәм ки, өзүн да маэттан галарсан. Ајы ила аран не-
чәдир?
— Ондан гөрхурәм. Дејиләр, бу мешәдә марәл-
лар олур.
— Олур да сөздүр? На гәдәр истәсан. Онлары
инди көрә биллириңи. Чүнки ајаг сасиниңдән һүрүб
гачыблар.
Бирдән сә ешидилди. Аббас «сисс...» деја ајаг
сахлајым динләди. Мешә сүнүт ичиндә нафәс алыр-
ды. О, сәнит-сәнит ирәлиләди, әли ила «ардымча
кәл» ишарәсини верди. Јохушда битән ағачлар үс-
түмүздә әјилмишди. Бәзән бугаглары аралајым кеч-
мәја мөчүр олса да, бу чөх хош ва көзәл иди. Сәни-
ни галдырылан һәр пәрдә архасында јени бир көзәл-
лик саринси ачылырды. Аббас мәнә јавашмадан «сән
таләссә, мән јухарыларча чыкым, балка марала раст
кәлдим», деди ва аста-аста узағлашмаға башлады.
Учабојлу, еһлијүрәкли, сырыгы кәјиминдән дөһә
да мангараг көрүнән Аббас иет-мөдә балачалашды ва
көздән итди. Сых, чәнәллик, нәпкәли мешәдә тәк
галдыгымдан вәһимәланди. Мән гөрху һисси бүрү-
дү: «әји-зад кәлсә, нәјларам?».

ЛӨВҮҲӘЛӘРИ

Аларбајчан торпагыны гарыш-гарыш кәзәми әсеви-
рәм. Бир чөх дағларда, мешәларда, горуғларда, корфәл-
ләрдә олушам. «Тәбиәт лөвһәләри» башлығы алтында
жаздығым етүдәр да һәмни сағарларда һәр олуңмуну
гејдәлимдәндир.
МУҖӘЛЛИФ.

Дөсмәјиб онун далынча јолландым. Галхдым,
галхдым, бирдән Аббасым ағач сөјмәниб галдығыны
көрдүм. Әвәл һеч на баша дүшмадим. Балка бир
шөј олуб? Һәјачанла ону сәсләндә чәлд ағачдан
араланды, бармагы ила мәнә һәләләди. Јахынлашан-
да башымың булады, «коруладын һәр шеји» деди.
— Ијиә ки!
— Мараллары һүрүтдүм. Гачыб кетдиләр.
— Һәдән билдин?
— Ајаг сәсләриндән. Взу да бир сүрү иди. һа-
јыф...
Дағым зирвәсинә чата биллирдим. Устү буга-
ларла арғуну јолла јухары галхдыгча, булуларда
доғру кетдјимизи һағғында биздә сәһрли бир тәсәв-

вур јаранырды. Галх, галх, бирдән булулары көр!
Лап романтик бир апа! Һәләли башымың үстүндә
галын, јашыл бугаглары һәр шеји биздән кизләт-
мишди.

Аббас мараллары көрмән ешги ила истигәмәти-
миң тәз-тәз дәјиширди. Дағ мешәсини елә гарибә,
кәзәл лөвһәләри вараы ки: гупуғру ағачлар јанә-
шыл мамырла арғунлаш, көгүиләр јаниб гаралымың,
јамәчдә битән ағачларын илан киңи ғырылан көй-
лары торпағдан үзә чыкмыш, чәнәлликлар јәшә
«гәсләр» дүзәлтмиш, мешәнин пәнчәралариндән ла-
ра ғызыл низәләр сәнчылмишди. Дағ мешәси бизи
јорудуғу үчүн динчәлиән истәди, Аббас һүндүр бир
јердә, олтуғда сүғрә ачды. Елә тәзәчә јемән истәјри-
ди ки, ғышығарты сәси мәлди. Аббас јериндән дин
атлды. Тәз сорудум:

- Көрсән нә олуб?
- Ајы сәндир. Јәгин һардәсә јахындаары.
- Хејли сәнитлик олу. Даһа сәс ешиклимәди. Аб-
бас әјләшди. Чөрәјимизи гејиб, јенә бир аз кәзән ва
сонра керјәја гәјытмаг гарарына кәлдин. Аббас деди:
- Мәл, дәрә илә мөдән.
- Бурда дәрә да вар?
- Вар! Биллирсән, нечә кәзәлдир.
- Бирдән азарыг?
- Гөрхәма, мәл, буралары јахшы таныйрәм.

Дәрә раһат иди, бирбаша үзүшағы кетмәк

адамы нә јорур, нә да усәндәрырды. Аббас: «Көрүр-
сән, сәни нечә јолла апарырам» дејирди. Бирдән да-
јанды. О тәрәф, бу тәрәфә бахды.

- Бурдан нечә дүшән?
- һоппанмаг олмәз?
- Гөрхурәм ғычмыз әзилә...

Бурә һүндүр, дашы бир јер иди, дашлардан су

сызыб төкүлүрдү. Елтијатла дүшүдү. Бир аз ирәли-
дә гәбәгымыза јенә бела бир јарған чыкди. Дәрә лап
даралмыш, сәғ ва сол јамачлары мәлиң олушду.
Бурдан да чәтинликлә кечиб кеткәндән сонра јухары-
да гара бир көлмә көрдүм. Ири, зорба бир әји
иди. Аббасын чинјилариндән таңышыб: «дајан» де-
ди. Көзүм јухарыда иди. Ајы да дајанды. Биздә бә-
хырды. Аббас чаш-баш галды:

- На олуб ахы, мәнә нијә сахладыңи?!
- Ајыја бах...
- Һәзә, әји?—Аббас ајаг сахлады.—Һаны, һа-
ны?! һә, көрдүм, әчәб јердә ахшампадыг. һардан
кәлиб гарышымыза чыкты.

— Деясан, сән да горхуун?
— Бир аз. Билгирсен, није? Бу түфанна көрө.
Жохса хеч горхмдасын. Айылар түфанни адам көрөчө үстүнө күчүм чөйрө. Һа, һа, дуз дейрим, түфанни альб кыдырларды. Соңра да өзүңү... Мяр даямыкча неча санлар. Бела катса...

Жөнө гаршымызга жарган чыкты. Инди һоппанмаг да мүчүм дейлиди. Јамача галмактан башга алач галмады. Аббас габга дүшүө ки, мөңө да јол ачсын. Айганыы жарпа галагынын үстүнө јојон киими түрүшүдү. Аббас элнин уздык бир будагдан јашышды, анчаг будаг шатгылыт илө голду, јумаланы тазодон дөрөјө дүшүө. Үстүнү чырпа-чырпа ајага галхды.

— Нејлаңа?
— һеч биларм ки! Бу ајы да бизден эл чөңири. Ора бах, бири аз ниши киими, ининчиси да пејда олу.

— Малсан, бир дүллө атасан.
— На даямыксын, һирсанларарым, ајымызы верерлар. Һала торх ки, бизи даша басмасынлар. Јамачларын үстүндүн агачлар ел бил көјдө битишди. Байраглар киими дөрөңни башы үстүндө дагалаңчыды.

— Мэрэн сани дөрө илө кәтирмајөјдими.
— Ејбө јохду, мән ки, наразы дейлиэм.
— Није?! Јохса гејри-ади шејдир?
— Најирсә, хошума кәлир.
— Ајы көрүссән, она көрө.
Бирдан Аббас сөвинчлә гашгырды:
— Ора бах, ајылар јохду. Чыкхыб медилар.

Ајыларын кәтијарыни ондон эвал көрүшүшүдү. Аббас ураланди, јамача часаратла дьарманмага башлады. Аббас чотилнилә галхыр, соңра түфанни маңа узаддырды. Лүпасиндан тутуб јаваш-јаваш галхырдым. Јухарыдан ири бир даш јумалана-јумалана изил дөрөјө дүшүө. Аббас:

— Јагин ајылардыр, бизи даша басырлар,— дей-
јиб јухары бахды.
— Ајылар јохду ахы.
— Мөрүңүр јизләнбилар.

Бир аз аралында бир ағач варды, аста-аста о ағач тәрәф мөңдөдө ајарларым сүрүшүдү, өзүмү сахлајө билмедим. Јахшы ки, јамачдын нөл-көслүг мән дөрөјө дүшөјө гөјмөјбө сахлады. Ағач сөјнәниб дин-чөлдидан соңра иетмәи истәјөндө көзүм јухарыга саташды. Орада кии марал дајәнимышды. Сых ағач-чөлі олмадығындан јунәш онларын үстүнө дүшүшүдү. Көйләжи мөшәдә бу мәнзәрә ишыгылы бир нино маңры киими көрүңдү. Аббас түфанни көтүрдү, чакмагы шатгылыгында байгыны надр бир аз мчиндө дајәниди, һәмин мәнзәрә маралсыз галды.

— Мөрдүн, ильдырым киими јох олулар...
Дөрөңни неча дәр, дәрин олуду јухарыдан даһа

ајдын көрүңүрдү. Јамачларда лај-лај хәзәл варды, киими билди, мөңә киими хәзәли... дөшөн киими галин-дәшымышды. Аббас гәләтән јериндә гурууш галды. «На олу» дейди. Элнин галдырды. Он адым ар-ларда кии ајы баласы бизи көрүб дөчәл ушгалар киими оңаша-оңаша гәчдылар, һолларын арасында мөңдөн итилар. Аббас:

— Јагин дәрәдә көрдүүмүз ајыларын балалары-дыр,— деди. Түфанни чининә нечиди. Дөрө бөлүчә үзүшәгы иедирди. Гьырызы рәңгилә көбөләнләр көрдүм. Ырүмдә гьырызы көбәлән көрмөшимди, һәјран-һәјран бәхырдым. Башга ағачларын алтында да бөлә көбөләнләр битмишди. Һәтта гәра рәңидә да көбөлән варды. һәр шеји унутушумду. Јола бахдым, Аббас јоха чыкхышды. Дөрһәл һәјчән мчиндә јү-јүрдүм ва ону сәсләмәјө башладым.

Аббас чаваб вермәди. Галын, сых ишәдә тәнтәһә галима мөңә елә дөйшәтлә мөңди ки, нә едәчәки битмәдән ојөн-бу јана бахдым. һансы тәрәфә көңдөн, сага, сола? Тәрәлиндән ахшам да дүшүрдү. Дәңизин ортасында галмыш киими һансы јана бәхыр-дымса, сых јашылыгы көрүрдүм. Аббасын көтәңи истигамәтә ирәлиләдим.

Гаршыма сыра-сыра эзил ағачлары чыкды. Мөң-нос бу ағачлары елә бүрүмшү, онун будаглары илә бирләшөб елә сыхлыг јәратмышды ки, нечмәи мүчүн-дөјө дейлиди. Сағ тәрәфдән етүб мөңдим, уча вәлсә ағачларынын алты илә јөнә дөрөңни мәнәрына кәлиб јетишдим. Дөрөңни мәнәры бојунча чаван вәлсә-ләр бојабөј гәлхмышды.

Бир аз ирәлидә, сых һоллуларын арасындан мө сөз бир сөз кәлди. Дөрһәл дајәңди. Ниши будаглар тәрәндән, нәсә шатгылады. Үрәјим дүшүдү. Гејри-иктијәри оларәг «Аббас» дөјө бәрндән чыңгырды. Дөрһәл да чаваб алдым. Сөз үзәгдән кәлиmdir:

— һардасын?!
— Бурдә, дәрәңни мәнәрында.
— Дајән орада, һеч јерә иетмә...
Бир аз соңра сых чәниаллин арасындан Аббас чыкды. Сөвинчидән гышгырдым, дөрһәл онун үстүнө атылдым. Аббасын сьрыгылысы дидин-дидим олмушуду, чырылан јерләрдән пәмбыглар салланырды. Бојун, үзү, әлләри чызыг-чызыг, сачлары пьрт-дашыг иди.

— На олу сөңә, Аббас?
— Мөңә һеч нә. Сән һарда итиб-батмысан?! Дәли киими саһардән сәни ахтарырам. Ора гәчарым, бура гәчарым. Ашәгы санит-санит иедирим. Бир да дала бахдым ки, сән јохсан. Бир аз мөңдәләм, дедим һарда олсан, кәлиб чыхарсан. Мөрдүм јох, санин нә изин, нә да тозун вар. Бир-иин ағыз сәсләдим. Мөшә сүсүдү. Чаваб ала билмедим. Көријә гәјтдым. Кәлиб өвәлмин јерә чыкдым. Мөрдүм ки, орда да

јохсан. Тәсәвүр елә мөним вәзијәтими, мән нә күнә дүшүдүм. Финирләшдим ки, бирдән ајыја-әдәдә рәст кәлишм олпарсан. Олур ки, јолдән кәнарә чыкхыб сәни һәр јердә ахтарымага башладым. На едәјдим, баһга өләчм јох иди. Бас сән нија мәни ахтарымырдым, һара кетмишдиңи?!

— Мән да санин вәзијәтиндә идим. Елә гөрхүшүдүм ки, үрәјим һәлә да дөјүңүр.

О, түфанни мәнә верди, өзү исә үст-башыны чырды.

— О јандә мезәл јерләр вар, мөңдә, кестәри,— деди.

— Гөрхүңүр јөнә ајы гаршымызга чыкхә...
— Даһа чыкхә. Инди о елә мизләниб ки, чырагла да мөңсән тапа билмәрим.

Аббас мәнә јөнә мәнзәрәләр кестәригә һәвәсин-дән дүшөмишди. Мәнә јөрүлүшүдүм, даһа һеч јәнә кетмән истемирдим. Аббас исрар едиб мәнә дәрәдәрт:

— Кәл, кәл,— деди.— Ахы сәнә гејри-ади шеј-ләр кестәрә билмәмишәң.

Бир аз ашәгы ендидә нәһәни бир чөкә ағачыны көрүб дајәңди. Дөрөңни о бири тәрәфиндә да бөлә бир ағач варды. Өл вәриб көрүшән, гүмәглашан адамлар киими һәр ниисинин гол-будаглары һәвәдә, дәрәңни башы үстүндә бирләшмишди. Бурда отлар, гымылар елә чөх битмишди ки, бәзән јолүмүзү һәсар киими нәсирди. Голүмдән тутан Аббас бирдән де-ди:

— Ора бах.
— Надр ки?!
— Рәгс едән ағач!

Јәмшәлы ағачлар арасында гурунуш бир ағач дөрһәл көзә дөјрди. Дуз ортада иди. Санин о бири ағачлар дөврә вүрүшүшүлар. Бу ағач исә рәгс едир-ди. Гәдим һинд рәгасына бәнзәјрди. Донуб галмышды. Адамә елә көлирди ки, бу дагига тәрпәниб ојнамага башлајачаглар.

— Нүләң әсәндә һәгигәтән рәгс едир.
Гејри-ади бир шеј кестәрәјинә көрә Аббас Фәрһәлинир, байагы һадисалар унутуб: Саһаб сәни даһа көзәл јерләрә апарачағам,— дөјрди.

Күнәш дағ мөшәсинин лап башында јаньрыды. Шуалары мөшәнин ән дәрин јерләринә јәзбилыр, јарпаглардан, будаглардан, һоллардан сүзүлүр, галын, сых чәниаллиләри бела ишыгландырдыды. Бир аз-дән күнәштин дағ бәшәндә итмәси илә мөшәгә гәрәңлиг чөмдү.

— Таләсәң,— дөјә Аббас гејин-јејин мөңдә. — Мөшәдә ахшам тез дүшүр.

Мән онун даямык иедир, сых мөшәли дөрәңи вә бу дәрәдә јуху киими кәлиб нечәң һадисалары хатыр-лајырдым.

ЈОЛ ҮСТҮНДӨ

Дагларын гөјүндән кетән, кәһ уча зирәләрә гәлхән, кәһ дәрин дөрәләрә өнөр бир јолдә, даһа дагиг десәк, Мардәкәртән Кәббәчә мөңдө јолдә көзәл вә гәрәбө бир ағач, онун алтында исә отрафди сәзгә илә дүзәмиш бир будаг. Гаршымызга чыкды. Сүрүчү дөрһәл машыны сахлады. Бура елә уча јер иди ки, бөјүк бир көйшәлиг ашагысында даглар, мөшәләр, тәзәләр, онларын гөјүндә исә бир көңд көрүңдү. Ағачын јарьсы тузла дозу иди, бир нечә будаг исә бөмбөшүдү. Дигтәтә баһандә јарпагларын да баһга чүр оладуңу көрдүм. Гааларын һанчәләрин бәнзәји бу јарпаглар бас һансы ағачын јарпагларыдыр? Ыңијрини. Тәзәчүб етмәјин, баһи, бәли, әңијрин!

Сүрүчү она марәгәлә бахдыгымы көрүб деди:
— Бу ағачы Әһмәд баба әкәб. Чаалагы да о вүрүб. Бах, ашагыда көрүңүн кәндә јаньыр. Једди отду һарды, дөрдү чөбәздән гәјтмәдә. Буагы да о гәлбә чыхардыб. Ушгагарын шәрафна. Көрүрәң, отрафны да нечә дүзәдөб?

— Чөх саваб иш көрүб гөчә.

Һамы булагдан су ичирди. Мәнә агача бахыр-
дым. Јәгнн ки, һажыз фәслиндә бу агач әнчир кәти-
рир. Сүрүчү фикрими дүжмүш кими деди:

Билирсән, бу агачын нә әнтәгә әнчир
әтур? Ири-ири. һеч заман да чатламыр. Ичи гып-
гырмызы, бир аз да туримәзә. Јамаи да чоҳ кәти-
рир.

Агачдан тут дәриб једим. Сүрүчү дә јахынлашыб
әлини агача узатды вә деди:

— Әһмәд баба һәр күн бура баш чәкир. Узатдан
бир нәфәр кәлир, дәрәсән әдур.

Ашагыја бахдым, кәндән бизим дајандыгымыз
јерә гәдәр узанан чыгырла бир нәфәр аста-аста ирә-
диләјирди.

Һажызда јенә бу јерләрдән кечирдим. Булагын
јанына чатанда сүрүчү јенә машыны сахлады. Әһ-
мәд бабадан данынды. Булагын әтрафы хејли ке-
нишләнмиш, јолдан сујуи үстүнә кедән чыгыр ас-
фалтланмиш, көзәл нов дүзәлдиләмишди. Агачын үс-
түндә дәјмиш әнчирин сајы-һесабы јоҳ иди. Гөчәни
көрмәсәм дә, онун нечә хејирхаһ, нечә тәмиз, нечә
нәчиб бир инсан әлдугуну тәсәввүр едирдим.

Бир нечә ил сонра јенә јолум бу тәрәфләрә дүш-
дү. Мәл демәмиш сүрүчү машыны булагын јанында
сахлады. Нәдәнсә Әһмәд бабадан бир кәлмә демәди.
Машындан дүшән кими агача бахдым. Јамјаныл
агач елә тәрәвәтли, елә көзәл иди ки! Кур булагын
көз јаны кими дундуру сују нова төкүлүр, ордан
исә ашыб-дашырды. Сүрүчүдән Әһмәд бабаны сору-
шанда астадан деди:

— Бу гыи рәһмәтә кедиб.

Башымы галдырыб кәдәр ичиндә бир булага, бир
дә агача бахдым. Үзүнү көрмәдијим бир инсана үрә-
јимдә дүјдугум мәһәббәтин тәмизлијинә һејрәт ет-
дим. Бу јердән узаклашанда, машынын пәичәрәсин-
дән ашагыда көрүнән кәндә бахдым. Кәндән булага
тәрәф кимсә кәлирди. Мәнә елә кәлди ки, «кәлән
Әһмәд бабадыр.

Бәли, бир инсан—бир гөча дүнијадан көчмүшдүр.
Анчаг дүнијада кур-кур ахан, буз кими бир булаг
вар, күн-күндән тәрәвәтләнән, чичәкләнән бир агач
вар. Өзү дә јол үстүндә!